

TÜRKİYE'DE DEVALÜASYON UYGULAMALARI (1923-2000)

Esat Çelebi

Doğuş Üniversitesi, İşletme Bölümü

ÖZET: Devalüasyonun Türkiye uygulamaları, detaylı olarak incelenmiştir. İlk olarak devalüasyonun kapsamı ve uygulamaları açıklanmıştır. Bu açıklamalar detaylı olarak yapıldıktan sonra 1923-2000 yıllarında Türkiye'de devalüasyon uygulamaları açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: *Sabit döviz kuru, değişken kur sistemleri, döviz piyasaları, resmi döviz kurları, serbest döviz kurları, devalüasyon*

ABSTRACT : Devaluation, has been examined in details in terms of its applications in Turkey. Firstly, the content and application of devaluation have been explained. After these explanations have been clarified in details and these applications of the devaluation has been stated between 1923-2000.

Key words: *Fixed exchange rate, fluctuated exchange rate, exchange markets, official exchange rate, free exchange rate, devaluation*

1. KAPSAMI

Sabit döviz kuru sistemlerinde, devlet tarafından resmi döviz fiyatlarının (kurunun) yükseltilmesi, bir ülke milli parasının dış değerinin düşürülmesidir.

Milli paranın değeri, diğer milli paralar karşısında, satın alma gücü değerinin düşürüldüğü oranda zayıflar. Örneğin, 1990 yılında bir Amerikan doları üçbin TL. iken, 1999 yılı sonlarında ise (417.000) TL.'ye varmıştır. Ocak ikibinbirlerde ise yedi yüz bin TL.'e yaklaşmıştır.

Değişken kur sistemlerinde, döviz piyasalarında yabancı para kurları, arz ve talep kurallarına bağlı olarak yükselir. Ekonomi literatürlerinde arz ve talep kurallarına bağlı olarak, yabancı para kurlarının yükselmesine devalüasyon deyimini kullanamayız. Döviz kurları genellikle USA Doları bazında yükseltilir. Bu nedenle devalüasyon yapmak isteyen ülke, doların resmi fiyatını yükseltir.

Devalüasyon çok çeşitli yönleri ile kompleks bir problemdir. Psikolojik, sosyal, ekonomik ve politik faktörler göz önünde alınarak düşünülmesi gerekir. Devalüasyon bir para sistemi değildir. Mevcut para sistemi içindeki para birimine psikolojik, sosyal, ekonomik ve politik faktörlerin etkisi ile yapılan ekonomik bir operasyondur.

Devalüasyonu, meydana getireceği sonuçları önceden saptanabilen bir sistem olarak da kabul etmek mümkün değildir. Çünkü devalüasyon operasyonuna başvuran ülkelerin bazıları, birbirlerine tamamen zıt olan önlemleri de aldıkları görülür.

Devalüasyon, genel olarak ödemeler bilançosu açık veren ülkelerde, ödemeler bilançosu açıklarını kapama amacı ile yapılır. Çünkü devalüasyon ithal girdilerinin fiyatlarını yükseltip, ihracat çıktılarının fiyatlarını düşürür. Bu nedenle yıllık ithal girdilerinin toplam hacmi azalırken, yıllık ihraç çıktılarının toplam hacmi yükselir. Böylece devalüasyon yapılan ülkelerde döviz tasarrufu ve döviz girdisi sağlanır. Bu şekilde ödemeler dengesi açıklarını kapatma olanakları doğmuş olur. Devalüasyonun ülke ekonomisinde bu iyileştirici uygulamaları yanında, devalüasyonun ithal girdileri fiyatlarını yükseltmesi nedenleri ile ülke düzeyinde maliyet enflasyonunu yükseltme tehlikeleri belirir. Bu nedenle, devalüasyon operasyonlarından sonra, iç fiyatların sabit tutulması zorunluluğu vardır. Ayrıca ihraç mallarının stoklarının bulunması ve de ihraç malları arzını çoğaltabilme olanaklarının olması gerekir.

Ekonomik Terimler Ansiklopedisi'nde devalüasyon'un kapsamı genel olarak şöyle açıklanmaktadır; Devalüasyonun dış ticaret bilançosunu iyileştirici etkileri iki kanaldan ortaya çıkar. İthalat girdilerinde daralma ve ihracat girdilerinde artış. Devalüasyon, ithal malların ulusal para cinsinden fiyatlarını yükseltir. Bu da ithalatı azaltıcı etki yapar ve böylece bir döviz tasarrufu sağlanır. Diğer yandan devalüasyon, yerli malları yabancı para cinsinden ucuzlatarak, onları yabancılara

daha ucuz bir duruma getirir. Bu da ihracatı özendirerek döviz kazandırıcı etkide bulunur. Bu iki olumlu etki de dış açığın kapanmasına yol açar. Devalüasyon ithal mallarını pahalılaştırarak ülkede bir maliyet enflasyonu başlatabilir. Ayrıca, dövizle ödenecek dış borçların yükünü arttırır. Sabit kur rejimlerinin uygulandığı ülkelerde, hükümetler devalüasyonu uyguladıkları ekonomik ve mali politikaların başarısızlığı olarak görmüş ve önemli dış açıklara karşın devalüasyondan kaçmışlardır. Devalüasyonun başarısı için belirli koşullar gerekir. Bunlar arasında devalüasyondan sonra iç fiyatların sabit tutulması, ihraç mallarının dış ve ithal mallarının iç talep esnekliklerinin yüksek olması ile elde mevcut yeterli ihraç malları stokunun bulunması, ya da ihraç malları arzının kolayca arttırılabilmesi başta gelir. Teorik analizlerde devalüasyonu inceleyen değişik yaklaşımlar vardır. Bunlar; Esneklik Yaklaşımı, Toplam Harcamalar Yaklaşımı ve Parasalcı Yaklaşım'dan oluşmaktadır.¹

2. DEVALÜASYON UYGULAMALARI

Her devalüasyon, uygulandığı ülkenin ekonomik yapısına göre özellikler arzeder. Örneğin bazı ülkelerde devalüasyonlar sosyal reformlardan sonra yapılır. Bazılarında fiyatların yükselmeye başladığı ve yükselmenin devam ettiği veya enflasyon ağırlığının baş gösterdiği sıralarda, bazı ülkelerde ise uzun veya kısa dönemlerle devam eden bir deflasyondan sonra, devalüasyon operasyonlarının yapıldığı görülmüştür.

Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Fransa ilk devalüasyon operasyonunu yapmıştır. Bu devalüasyon operasyonunda, Fransız Hükümeti fiyatların yükselmeyeceği hususlarında, Fransız halkına garanti vermiştir. Fakat devalüasyon operasyonundan bir süre sonra, fiyatların hızla yükselmesini Fransa Hükümeti önleyememiştir.

Devalüasyon operasyonları, hiçbir zaman ekonomisi istikrarlı, dış açığı olmayan bir ülke için uygulanmaz. Mutlaka ödemeler bilançosunda, ithalat-ihracatında, iç ve dış fiyatlar gibi ülke ekonomisinin çeşitli alanlarındaki krizler nedenleri ile devalüasyon operasyonlarına gidilir. Örneğin, devalüasyon'a giden ülkenin, devalüasyondan önce ihracatında azalma, ithalatında sürekli çoğalma vardır. Bu da o ülke ekonomisinin, ödemeler dengesinin ülke aleyhine dönmesi nedenleri ile zor durumlara sokacaktır. Devalüasyon operasyonu ile milli paranın dış değerinin düşürülmesi sonucunda, ithalatta azalma, ihracatda çoğalma olacaktır. Dış ülkelerde büyük ihaleler kazanmış müteahhitlerin, çeşitli yatırımlarda bulunan iş adamlarının, ellerindeki tasarruf meblağlarını yabancı bankalarda biriktirenlerin ve de çeşitli alanlarda ücret karşılığı çalışanların, varsa diğer kaynakların yabancı kurumlarda muhafaza edilen dövizler değer kazandığından, devalüasyon yapan ülkeye akacaktır. İşte devalüasyon yapmanın en önemli temel amaçlarından biri de budur.

Geri kalmış ülkeler, ithal mallarına daima muhtaçtırlar. Çeşitli endüstri ve diğer

¹ SEYİDOĞLUHalil, Ekonomik Terimler Ansiklopedisi, 2. Baskı, İstanbul, 1999, s.109

çeşitli alanlarda zorunlu ithal mallarını ithal etmek zorundadırlar. Devalüasyon operasyonu ile pahalıya ithal edilecek malların fiyatları, ne kadar önleyici önlemler alınırsa alınsın, iç fiyatları etkileyecek ve yükseltecektir. Örneğin, ülkemizde uygulanan 1946, 1958, özellikle 24.Ocak.1980 yılları devalüasyonları ve 1980'lerden sonra günümüze kadar uygulanan devalüasyonlar fiyatları etkilemiş ve yükseltmiştir.

Devalüasyona karar veren ülkeler, bu kararı vermeden önce, gerekli bütün ekonomik önlemleri, özellikle iç fiyatların yükselme eğilimlerini kesin olarak önleyici gerekli bütün kararları mutlaka almak zorundadırlar. Özellikle geri kalmış ülkeler bu önlemler üzerinde ciddiyetle durmak zorunluğuna sahiptirler.

Bu konular ile ilgili yıllar öncesi öğrencisi olduğum çok değerli para ekonomisi hocam rahmetli Prof.Dr.Burhan Zihni Sanus, derslerinde devalüasyon ile ilgili görüşlerini şöyle açıkladı; "Bir ülkenin içinde bulunduğu darboğazlardan devalüasyon yolu ile kurtulabilmesi, özellikle parasal istikrara kavuşabilmesi için, en uygun zamanı, milli ekonomiye en uygun devalüasyon oranını seçmesi ve alınan kararların dikkatle uygulanması, özellikle fiyatları yükseltici operasyonlardan kaçınılması şarttır. Bir ülke ödemeler bilançosundaki dengeyi, parasının kıymetini düşürerek ayarlamak istediğinde, devalüasyon işlemlerinin başarılı olabilmesi için, iç fiyatların yükselmemesi şarttır. Bu nedenle devalüasyon oranının saptanması için detaylı bir analiz yapılması gerekmektedir.

Paranın kıymetini stabilize edebilmek için bütçe dengesinin oluşması ve muhafazası gerekir. Devletin giderlerini vergilerle karşılayabilmesi zorunluğuna nedenleri ile saptanacak devalüasyon oranlarına nazaran, vergi randımanının nasıl gelişeceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Saptanan devalüasyon oranı, ülkenin ekonomik faaliyetleri üzerinde olumsuz etkiler yaparsa, bundan devlet bütçesi büyük zararlar görebileceği gibi, ülke ekonomisi de çok ağır yara alır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Devalüasyon uygulamalarının temel amacının, dış dengeyi sağlayabilmek için ulusal paranın dış değerini düşürerek, ithalatı pahalılaştırıp, ithalatı ucuzlatmak, döviz girişini hızlandırarak, dövizçikışını yavaşlatmaktır. Dış ödemelerde açık veren, yani ihracatı ithalatından az olan ülke, milli paranın dış değerini düşürerek, ihracatını artırıp, ithalatını azaltabilir. Bunun sonucunda da dış denge sağlanır ve açık kapanır. Fakat devalüasyon uygulamaları ile bu temel amacına da aşağıdaki nedenlerle her zaman erişilemediği görülmektedir.

Devalüasyon yapılan ülkede; ihraç malları üretimi ve arzı, fiyatlar yükselse de kolaylıkla arttırılamıyorsa, para arzı ayarlamasının ihracatı çoğaltan etkisi olamaz. Yabancılar için, devalüasyon yapan ülkenin ihraç malları fiyatlarının düşmesi fazla bir önem taşııyorsa, ihracat miktar olarak genişlese de ihracattan elde edilen dövizde bir artış beklenemez.

Devalüasyon yapılan ülkede, ithal malları zorunlu ihtiyaç malları ise, ya da halkın yabancı mallara karşı özel bir güveni, rağbeti veya tutkusu varsa, ithal mallarının

fiyatları yükseldiği zaman ithalat miktar olarak daralsa bile, ithalat için harcanan döviz azalmaz.²

3. TÜRKİYE'DE DEVALÜASYON UYGULAMALARI

3.1. 1931 YILI DEVALÜASYONU

Türkiye'de doların fiyatı 211 kuruş olarak ayarlanarak, ilk devalüasyon 1931 yılında yapılmıştır. Fakat 1931 yılında yapılan devalüasyonun, devalüasyon mu yoksa o yılların ekonomik şartları gereği kısa vadeli TL değerinin düzenlenmesi mi olduğu uzun süre tartışılmıştır. Çünkü ekonomi literatürlerinde açıklanan devalüasyon teorilerine en uygun olanının, Türkiye'de 7 Eylül 1946 yılında yapılan ilk devalüasyon olduğu görüşleri ağırlık kazanmıştır.

3.2. YEDİ EYLÜL 1946 DEVALÜASYONU

1923-1946 yıllarında Türkiye'de, yukarıda da kısaca özetlediğimiz gibi ilk olarak en ağır devalüasyon operasyonu , 7 Eylül 1946'da uygulanmıştır.

1946 yılında Türkiye Cumhuriyetinin başında Recep Peker Hükümeti bulunuyordu. Türk Lirası'nın İkinci Dünya Savaşı içerisinde, iç ve dış değerleri arasında önemli derecede farklar belirlemiştir. Recep Peker Hükümeti, bu farkı yok etmeye kesin olarak karar vermişlerdi. 1931 Yılından 1946 yılına kadar tam onbeş yıl, Türk Lirası değerine hiç dokunulmamıştı. Türk ekonomisi bu zaman zarfında monoton bir fasit daire içinde, kendi çapındaki hamlesi ile başbaşa idi. Recep Peker Hükümeti, 1946 yılında Türk Parasına gerçek değer verilmesini istiyordu. Bu gerçek değeri vererek, dış fiyatlarla iç fiyatlar arasındaki farkın ortadan kaldırılması sağlanacaktı. Diğer taraftan da dış ticaretteki sun'i önlemler ortadan kaldırılacaktı. Dış ticaret canlandırılacaktı. Sonuçta üretimin çoğaltılması düşünülüyordu.

1943 yılından önce düşük oranda bir mini devalüasyon yapıldı. Esasında bu önemli bir devalüasyon operasyonu sayılmazdı. 1946 yılında, "7 Eylül Kararları" diye anılan devalüasyon ile Türk Lirasının değeri yüzde kırk'a yakın bir oranda düşürülmüştür. Bir Dolar, İki Lira 82 kuruş (2.82) olmuştur. Türk Parasının değeri çok aşağı tutulmuştu. Çok aşağıda olan Türk Parasının kıymeti ise, ithal malların fiyatlarını artırmış, yurt içindeki fiyat istikrarını bozmuştu. Hükümet bol mal ithal etmeye istiyor, ithal edilecek bol mallarla dahildeki fiyat hareketlerini rekabetle ayarlayabileceğini umuyordu. Bu çeşitli ekonomik etki ve faktörlerle gerçekleşemedi.

² Devalüasyon ile ilgili;Ayr.bilg.için.bknz.,

- WOLL Artur, Allgemeine Volkswirtschafts-Lehre, München. 1994, s.487-521
- STREIT Manfred, Theorie Der Wirtschaftspolitik, Düsseldorf. 1989, s.193-271
- BUSCHER Herbert, Modelle Der Neuen Klassischen Makroökonomie, München. 1998, s.41-49
- KEPENEK Yakup, Türkiye Ekonomisi, İstanbul. 1994, s. 435-443
- PARASIZ İlker, Makroekonomi, Bursa. 1999, s.282-301
- HATİPOĞLU Zeyyat, Makroihtisat, İstanbul. 1999, s.304-309
- ÜSTÜNEL Besim, Makroihtisat, İstanbul. 1990, s.290-297
- SEYİDOĞLU Halil, Ekonomi Ansiklopedisi, İstanbul. 1999, s. 109

1946 Devalüasyonu ağır olumsuz sonuçlarla sonuçlandı. Üretimde beklenen sonuç sağlanamadı. Devlet giderleri arttı. Bütçe açıkları çoğaldı. Nakit hacmi yükseldi. Türk parasının satınalma gücü düştü. İthalat çoğaldı. İhracat düştü. Oysaki daha öncede belirtildiği gibi devalüasyonların temel amacı, ithalatın azaltılması, ihracatın çoğaltılmasıdır.

O yıllarda işadamlarımız, çalışan insanlarımız, bugünkü gibi çeşitli dış ülkelere yayılmamışlardı. Ayrıca dış finansman kurumlarında, bankalarda tasarruf meblağları olanlar olmadığı için, dışarıdan bu yollardan döviz girdisi de sağlanamadı. Bunların yanında 1946 devalüasyonunda, dış ticaret bilançosundaki açıklar büyüdü. Döviz stokları azaldı. Hayat pahalılığı artmaya başladı. İşsizlik ülkenin dörtbir yanına yayıldı.

1946 yılı devalüasyonu, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana, devalüasyon kapsamında ilk defa uygulanan gerçek bir devalüasyon olmuştur. Başarılı olmayan ilk devalüasyon da 1946 yılı devalüasyonu olmuştur. Nitekim araştırmalarımızda görüleceği gibi 1946 yılından sonra uygulanan devalüasyonlar da Türkiye ekonomisi arzu edilen sonuçları verememişlerdir.

1950 Seçimlerinde, İktidar Partisi olan CHP, iktidardan düştü. İktidar Hükümeti 1950 yılında, iktidarı devrettiğinde, başarısız olan 1946 devalüasyonunun ağır tahribatlarına rağmen, Türk parasının iç ve dış değeri, 1950 yılından sonraki dönemlerden çok daha istikrarlı idi.

3.3. 1958 YILI DEVALÜASYONU

1946 Devalüasyonunu ağır dille eleştiren, o zamanın güçlü muhalefet partisi olan Demokrat Parti, 1950 yılında iktidar olduktan 8 yıl sonra, 1958 yılında, bu sefer yüksek oranda devalüasyon operasyonu uygulanmıştır. 1958 Yılı devalüasyonu da beklenen sonucu verememiştir. İhracat tıkanıklığına faydalı yönleri olmuşsa da zorunlu ithal mallarında büyük darlıklar ve fiyat yükselmeleri olmuştur. Yükselen ithal malları fiyatları, iç fiyatları yükseltmiş ve ülkenin ekonomik istikrarını sarsmıştı. Paranın dış piyasa değeri ile iç piyasa değeri arasında belirli farklar, hergeçen gün büyüyordu. İç piyasadaki istikrarsızlık kendini toparlayamıyordu. 1950 yılından sonra birden girilen enflasyonist yatırımların ve altın karşılığı kağıt para sisteminden uzaklaşarak, karşılığında altın stoku bulunmayan dinamik kağıt para sistemi uygulamasının doğurduğu fiyat yükselmeleri, devalüasyon operasyonundan sonraki yıllarda da devam ediyordu. Sabit ve dar gelirli vatandaşın geçim sıkıntısı, hergeçen artıyordu. Özellikle, Türk Parasının dış piyasalardaki değerinin sürekli olarak düşmesi, ülke ekonomisinin itibarını sarsıyordu. Bütün bunların yanında, 1958 yılı devalüasyonu, ödemeler bilançosundaki bazı önemli boşlukları kapatmış, fakat beklenen ekonomik dengeyi sağlayamamıştır. 4 Ağustos 1958 tarihinde "İktisadi İstikrar Tedbirleri" adı altında yapılan bu devalüasyonda, Türk Lirası %220 değer kaybederek, bir Dolar (900) kuruş (9) TL. olmuştur.

3.4. 10 AĞUSTOS 1970 DEVALÜASYONU

1958 Yılından 12 yıl sonra 1960 ihtilalinden aşağı yukarı 10 yıl sonra iktidara gelen Adalet Parti hükümeti %70'lere varan 3. ağır devalüasyonu yapmıştır.

Belirli dönemlerdeki ihracat rakamlarımızın memnuniyet verici olmaması, ithalatımızın ihracatımıza göre sürekli olarak çok daha fazla büyümesi, fiyatların iç ve dıştaki istikrarsızlığı, ödemeler bilançosumuzdaki dengesizlik her zaman olagelen milli sermayemizin yetersizliği, finansman kaynaklarımızdaki kıtlığımız ve özellikle diğer ekonomik ve sosyal faktörlerimiz nedenleriyle Türk Ekonomisi'nde 10 Ağustos 1970 devalüasyonu da beklenen sonucu sağlayamamıştır.

İhraç edilemeyen milli ürünlerimizin ihracını sağlamak, dış ticaret dengemizde, milli üretimimizi çoğaltmada, dış ülkelerdeki vatandaşlarımızın dövizlerinin Türkiyeye akmasında, turizm gelirlerimizin çoğalmasında, 10.Ağustos.1970 Devalüasyonunun faydaları olmuş fakat, Türk Ekonomisinin muhtaç olduğu istikrarı sağlayamamıştır. Paramızın dış değerinin düşmesi, içindeki fiyatların sürekli olarak yükselmelerine neden olmuş, yeni vergiler ve diğer zamlar, fiyatları daha da yükseltmiştir. İthalat ve ihracat açığı yeterli şekilde kapanamamış, ödemeler bilançosundaki açık devam etmiştir.

Dış ticaret açığını kapamak, özellikle milli ürünlerin dış satımını artırarak, Kalkınma Planının amaçları düzeyinde gerçekleştirmek amacı ile 10.Ağustos.1970 devalüasyonu ile Türk Lirası %66 oranında devalüe edildi. Yani Dolar karşısında Türk Lirası %66 değer kaybı ile bir Dolar 15.15 oldu. (Onbeş lira onbeş Kuruş)

3.5. 1970-1980 KUR AYARLAMALARI (DEVALÜASYONLARI)

Yukarıda özetlediğimiz 1970 devalüasyonundan sonra, 1974 yılından itibaren Dolar, TL. karşılığı yükseltilmeye başlandı. Yılda birkaç kez yapılan bu "ayarlamalar" sürekli devalüasyon izlenimi bırakarak, TL.'nin dış değerini belirsiz hale getirdi. 1979 yılı Nisan ayında %30 oranında ve aynı yılın temmuz ayında %88.4 (pirimli) oranlarında devalüasyonlar yapıldı. Bir dolar 47.80 TL. (47 Lira 80 Kuruş) oldu³.

3.6. 24.OCAK.1980 DEVALÜASYONU

24 Ocak 1980 yılı devalüasyon operasyonu ile birlikte alınan ekonomik önlemler, Türkiye Cumhuriyeti ekonomi tarihine "24. Ocak. Kararları" olarak geçmiştir.

24.Ocak.1980 yıllarında; yüksek enflasyon ve hergün artan hayat pahalılığı, döviz dar boğazı, bazı temel maddelerin yokluğu, kuyruklar ve karaborsa, düşen üretim ve ulaşım faaliyetlerinin aksaması, enerji darlığı, yoğunlaşan grevler, hızla artan

3 Ayr. bilg. için bkzn. KEPENEK Yakup, Türkiye Ekonomisi, İstanbul. 1994, s.253-256

4 Ayr. bilg. için bkzn. KORAY Başol, Türkiye Ekonomisi, İzmir.1998, s.49-53

işsizlik gelir dağılımının bozulması, anarşinin artması, petrol sıkıntısı, vergi sistemindeki bozukluk, kamu iktisadi teşebbüslerinin aşırı zararları nedenleri ile 24.Ocak.1980 devalüasyonu ile Türk Lirası %33 oranında devalüe edilmiştir. 24.Ocak.1980 yılında yapılan devalüasyonla; enflasyon oranını düşürmek, enflasyonu körükleyen KİT'leri yeniden organize etmek, döviz gelirlerimizle giderlerimizi kapatmak, ihracatı artırarak dış ödemeler dengesini düzenlemek, sermaye piyasasını düzenlemek, yatırımları hızlandırmak, para arzındaki genişlemeyi önlemek gibi önemli amaçları kapsıyordu.

Devalüasyonla Döviz kuru 1980 yılında (90) TL. i bulmuştur. 1981 de (133), 1982 de (191) TL. olmuştur. Bu devalüasyonla faiz oranları yükselmeye başlamış, bunun yanında işsizlik çoğalmıştır. Para değerinin sürekli ve hızlı düşüşü, özellikle sanayi kesiminde girdi maliyetlerinin aşırı derecede yükselmesine neden olmuştur. Firmalar finansman sıkıntısıyla karşılaşmışlardır. Finansman sıkıntısı faiz oranlarını yükseltmiştir. Piyasa maliyet enflasyonu içerisine girmiştir. Kitlerin zararlarını kapatmak, 24.Ocak kararlarının temel amaçlarından biriydi. Açıkları kapatabilmek için hemen hemen bütün mal ve hizmet ürünlerine ard arda zamlar yapıldı. Aşırı zamlar fiyatların yükselmesini körükledi. Kit açıkları büyüdü. 1980 Yılında toptan eşya fiyatları yüzde yüz artmıştır.

24 Ocak kararları programı, kısa dönemde istikrarı sağlayacak önlemler yanında, uzun sürede uygulamaya devam edilmesi gerekli bir kalkınma stratejisini ortaya koymuştur. Önemli ölçüde de başarılı olmuştur.

3.7. ONİKİ EYLÜL 1980 SONRALARI DEVALÜASYONLARI

Devlet müdahalesi azaltılmış, özel girişimcilik ekonomik faaliyetlerde esas kabul edilmiş, ticaret alanında serbestlik getirilmiş, faiz hadlerinin saptanması bankalararası serbest bırakılmış, döviz alım satımları da serbest bırakılmıştır.

1980 yılından sonra serbest döviz alım satımına geçilmekle, kapalı ve sık sık yapılan kur ayarlamaları adı altında "kapalı devalüasyon" larla, 1980 yılında %37 oranındaki devalüasyonla (90) TL. olan doların değeri, 1990 yılında (3.000) TL. olmuştur. 1990 yılından 1995 yılı aralık ayı başlarına kadar aynı devalüasyon uygulamaları ile, doların değeri (55.000) TL'e yaklaşmıştır.

3.8. 1995 YILI DEVALÜASYONU

1995 yılında %13 oranında bir devalüasyon daha yapılmıştır.

1998 yılı sonlarında doların değeri (üçyüzbin) TL'e yaklaşmıştır. 2001 Yılı başlarında ise doların değeri (yediyüz bin TL.)'ye yaklaşmıştır.

4. GENEL OLARAK, 1923-2000 YILLARI DÖVİZ KURLARI; AMERİKAN DOLARI VE ALMAN MARKI BAZINDA HER YIL İÇİN ŞÖYLEDİR;

<u>Yıl</u>		<u>\$</u>	Lira-Krş.	<u>Ortalama</u>	<u>DM</u>	
1924	Ortalama	1.67			0.44	
1930	"	2.07	"	"	0.46	"
1931	"	2.12	"	"	"	"
1932	"	2.11	"	"	"	"
1933	"	2.11	"	"	"	"
1934	"	1.66	"	"	"	"
1935	"	1.26	"	"	"	"
1936	"	1.26	"	"	"	"
1937	"	1.26	"	"	"	"
1939	"	1.26	"	"	"	"
1940	"	1.28	"	"	"	"
1941	"	1.31	"	"	"	"
1942	"	1.31	"	"	"	"
1943	"	1.31	"	"	"	"
1944	"	1.31	"	"	"	"
1945	"	1.30	"	"	"	"
1946	"	2.82	"	"	0.66	"
1950	"	"	"	"	"	"
1951	"	"	"	"	"	"
1952	"	"	"	"	"	"
1953	"	"	"	"	"	"
1954	"	"	"	"	"	"
1955	"	"	"	"	"	"
1956	"	"	"	"	"	"
1957	"	"	"	"	"	"
1958	"	"	"	"	"	"
1959	"	9.00	"	"	2.14	"
1960	"	9.00	"	"	2.14	"
1961	"	9.00	"	"	2.25	"
1962	"	"	"	"	"	"
1963	"	"	"	"	"	"
1964	"	"	"	"	"	"
1965	"	"	"	"	"	"
1966	"	"	"	"	"	"
1967	"	"	"	"	"	"
1968	"	"	"	"	"	"
1969	"	"	"	"	2.46	"
1970	"	1485	"	"	4.09	"
1971	"	14.00	"	"	4.34	"
1972	"	14.00	"	"	4.34	"
1973	"	14.00	"	"	5.25	"

<u>Yıl</u>		<u>\$</u>		<u>DM</u>		
1974	Ortalama	13.88	Lira-Krş.	Ortalama	5.65	"
1975	"	15.00	"	"	5.95	"
1976	"	16.50	"	"	6.85	"
1977	"	19.13	"	"	8.80	"
1978	"	25.00	"	"	13.87	"
1979	"	35.00	"	"	20.22	"
1980	"	89.25	"	"	45.16	"
1981	"	132.30	"	"	58.35	"
1982	"	184.90	"	"	78.25	"
1983	"	280.00	"	"	101.75	"
1984	"	442.50	"	"	141.20	"
1985	"	574.00	"	"	233.15	"
1986	"	755.90	"	"	387.95	"
1987	"	1018.35	"	"	638.65	"
1988	"	1813.02	"	"	1022.86	"
1989	"	2311.37	"	"	1364.45	"
1990	"	2927.13	"	"	1947.53	"
1991	"	5074.83	"	"	3339.81	"
1992	"	8565.85	"	"	5302.66	"
1993	"	14458.03	"	"	8347.69	"
1994	"	38418.00	"	"	24683.00	"
1995	"	59501.00	"	"	41527.00	"
1996	"	106682.00	"	"	68579.00	"
1997	"	203700.00	"	"	114600.00	"
1999	"	417000.00	"	"	232000.00	"
2000 Ekim	"	687000.00	"	"	295000.00	"
2001 Ocak	"	680000.00	"	"	325000.00	"

SONUÇ

Yukarıdan beri açıkladığımız devalüasyonun kapsamı, uygulanma zorunluluğu, amaçları ve uygulanma yöntemlerini ve Türkiye'deki uygulamalarını göz önünde bulundurduğumuzda, görebildiğimiz kadarıyla 1923 yılından günümüze kadar ülkemizde yapılan devalüasyon uygulamalarının hiçbiri beklenen olumlu sonuçları verememiştir. Yukarıda da detaylı olarak açıkladığımız gibi, ekonomisi sağlıklı, ithalat ve ihracatı, ödemeler bilançosu dengeli ülkelerde, zaten devalüasyon uygulamalarına gerek duyulmamaktadır.

Ekonomisi darboğazlarda olan ülkelerde gerekli bütün önlemler alınarak ekonomiyi darboğazlardan kurtarabilmek amacı ile belli süreler ve olumlu sonuçlar için uygulanır. Ekonomisi sağlıklı, üretim gücü yeterli olan ülkeler bazı dönemlerde girdikleri darboğazları aşmak için gerekli önlemleri alarak uyguladıkları devalüasyon uygulamalarını fazla tahribat görmeden atlatırlar. Fakat Türkiye

gibi eğitim seviyesi, milli tasarruf ve üretim gücü henüz yeterli olmayan milli geliri, bölgeler ve insanlar arasında dengeli hale gelememiş, aşağı yukarı her yıl bütçesi açık veren, iç ve dış borçları kabarık ve diğer ekonomik ve sosyal sorunları bulunan ülkelerde, devalüasyonun tahribatlarını önleyebilmek ve olumlu sonuçlar alabilmek çok güçtür. Bir süre için ihracatın çoğalması ile döviz girdilerini arttırmak mümkündür. Ödemeler dengesini belli bir düzeyde olumlu yönlere erdirmek de mümkündür. Fakat kalkınmakta olan ülkelerin ithal girdilerine ihtiyaçları fazla olduğundan, devalüasyon nedenleri ile ithal mallarının yükselen fiyatları ülkede hemen hemen bütün üretim alanlarında maliyet enflasyonunu yükseltecek ve bu yükseliş de kısa bir sürede ihraç mallarının fiyatlarını, ağır ağır da olsa arttıracaktır. Bu yükseliş sonucunda ihracatta yavaş yavaş azalmalar görülecektir. Enflasyon yine tırmanışına devam edecek, sabit gelirlilerin sıkıntıları ve diğer ekonomik darboğazlar ortadan kalkmayacaktır. Yine devalüasyon yapılmadan önceki darboğazların ağır koşullarına dönülebilecektir. Nitekim Türkiye’de uygulanan her devalüasyon sonrasında, hemen hemen bütün bu darboğazlar yaşanmıştır.

Türkiye kalkınmakta olan bir ülke olarak, ithal mallarına daima muhtaçtır. Hele her çeşit endüstri alanları için, çeşitli üretim araçları ile ilgili ağır makine ve saireyi ithal etmek zorundadır. Bunların ve diğer zorunlu ithal mallarının yüksek fiyatlarla ithali, ister istemez iç fiyatları yükseltecektir. Esasında devalüasyon uygulamaları olmasa bile Türkiye’de, fiyatlar çoğu alanlardaki toplam arz kıtlığı ve diğer ekonomik ve psikolojik nedenlerle yükselmektedir. Bu nedenlerle uygulanması zorunlu hale gelen devalüasyonlarla, ne kadar önlemler alınırsa alınsın, fiyatların yükselmesi önlenemeyecektir. Fiyatların yükselmesi yanında, uygulanan devalüasyonlarla, elinde döviz bulunanlar, menkul ve gayri menkul sahipleri bir kat daha zenginleşmekte, bunların yanında sabit gelirliler, dar gelirli vatandaşlarımız, iyice fakirleşmektedirler.

Türkiye’de yabancı kuruluşlar, kâr transferlerini yeni devalüasyon kurlarından yaparak büyük Kârlar elde etmektedirler. Yine Türkiye’de yatırım yapacak yabancı sermayedarlar yeni yeni devalüasyon kurları üzerinden, üretim araçları ve nakit yatırımlarını yapacaklarından, avantajları ve kar marjları çok büyük olacaktır.

Bunların yanında, başarılı bir devalüasyonun, ihracatı çoğaltma, ödemeler bilançosundaki açığı kapatma, döviz girdileri artırma, turizmde büyük bir patlama ile turizm gelirlerini çoğaltma, iç fiyatları yeterince istikrarlı tutma, Türk Parasını yine yeterince istikrara kavuşturma gibi faydalar sağlayabilmesi, yukarılarda belirtilen olumsuz sonuçların etkisini, çoğu zaman önemli sektörlerde ülke ekonomisi lehinde sonuçlandırabilecektir.

1980 yılından günümüze kadar ekonomisi güçlü dünya ülkelerinin milli paraları karşısında, serbest döviz piyasası kuralları gereği para politikası uygulamamız, TL. değerini günümüze kadar sadece heryıl değil, hemen hemen her ay kaybetmiştir. Çünkü TL. karşısında serbest olarak rekabet eden kalkınmış ülkelerin güçlü milli paraları, bu ülkelerin kalkınmış olmalarının simgeleridir. Bu ülkelerde ödemeler bilançosu genel olarak sürekli bir şekilde açık vermemektedir. Sürekli olarak döviz

girdileri yüksek, genel olarak da ithal girdileri ihraç girdilerinin altında kalmaktadır. Türkiye ekonomisi ise bunun tamamen tersidir. Ödemeler bilançosu sürekli olarak açık vermektedir. İthal girdileri, ihraç girdileri yanında sürekli olarak fazlalık vermektedir. Ülke , zaman zaman hyperenflasyon baskısı altında kalmıştır. Milli paraları güçlü kalkınmış ülkelerde enflasyon oranı yok denecek kadar düşükken, ülkemizde bazı yıllar %100'ün üzerinde seyretmiştir. Yine bu ülkelerde ihraç girdileri ithal girdilerinin üstünde olduğu için, döviz girdileri yeterli olup ödemeler bilançoları açık vermemekte, bu nedenle de devalüasyon uygulamalarına gerek görmemektedirler.

Serbest kur politikasına girdiğimiz 1980'den günümüze kadar TL.'nin serbest kur piyasasında sürekli değer kaybetmesine pekçok iktisatçılarımız, serbest kur piyasası uygulanması nedeni ile TL.'nin değer kaybetmesini, devam edegelen devalüasyon olarak kabul etmektedirler. Çünkü yüksek oranlarda sık sık devalüasyon yapılarak TL. değerinin düşürülmesine, TL.'nin zaten devamlı değer kaybetmesi yanında gerek görmemektedirler.

Kısaca özetlediğimiz bu nedenler karşısında, sürekli olarak dar boğaz içinde mücadele veren Türkiye ekonomisinin simgesi olan TL., ekonomik darboğazlara çok seyrek giren kalkınmış ülkelerin simgesi olan milli paraları ile serbest döviz kuru rekabeti ortamında, mücadelede yenik düşmektedir. Bu yenik düşüş, Türkiye ödemeler bilançosu denk hale gelinceye kadar hatta Türkiye ekonomisi güçlü hale gelinceye kadar özfinansman kaynaklarımızla tüm harcamalarımızı finanse edinceye kadar, yıllık döviz girdimiz sürekli artıncaya kadar devam edecektir.

KAYNAKLAR

BUSCHER, H. (1998), Modelle Der Neuen Klassischen Makroökonomi, München.

ÇELEBİ, E. (2000), Doğu Üniversite'si Makroekonomi Ders Notları, İstanbul.

HATİPOĞLU, Z. (1999), Makroiktisat, İstanbul.

KEPENEK, Y. (1994), Türkiye Ekonomisi, İstanbul

KORAY, B. (1998), Türkiye Ekonomisi, İzmir .

PARASIZ, İ. (1999), Makroekonomi, Bursa.

SEYİDOĞLU, H. (1999), Ekonomik Terimler Ansiklopedisi, 2. Baskı, İstanbul.

STREİT, M. (1989), Theorie Der Wirtschaftspolitik, Düsseldorf.

ÜSTÜNEL, B. (1999), Makroiktisat, İstanbul.

WOLL, A. (1994), Allgemeine Volkswirtschafts-Lehre, München.